

Надія Іванівна ЧУДИК-БІЛОУСОВА,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
700937@ukr.net

УДК 347.44+349.3 (477)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Досліджується проблема впровадження договірних механізмів у регулювання відносин у сфері соціального забезпечення. Проаналізовано чинне законодавство, досліджено підстави та порядок укладення договорів у сфері соціального забезпечення. Встановлено, що порядок укладення договорів у сфері соціального забезпечення врегульовано нормами законодавства з соціального забезпечення, господарським, цивільним та сімейним законодавством. Доведено, що залежно від мети договору серед договорів у сфері соціального забезпечення слід виділяти договори, метою укладення яких є гарантування надання соціального забезпечення особі, що його потребує, та договори, метою укладення яких не є безпосереднє надання соціального забезпечення, але не виключено, що його можна отримати завдяки укладеному договору. На основі проведеного дослідження визначено позитивні риси запровадження договорів у сфері соціального забезпечення, окреслено порядок укладення договорів у сфері соціального забезпечення за законодавством України. Виявлено та обґрунтовано доцільність реалізації договірної методу правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення. Договірне регулювання відносин у сфері соціального забезпечення дозволяє додатково врегулювати певну групу суспільних відносин та визначає режим сприяння особі у здійсненні її права на соціальне забезпечення на відповідних, визначених за взаємною згодою засадах.

Ключові слова: договірне регулювання, соціальне забезпечення, договір, договірні відносини, договір про соціальне забезпечення.

Розвиток України як правової держави із соціально орієнтованою економікою, залучення її до європейських та світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язані з реформуванням її соціальної сфери. Правові основи соціальної політики сучасної держави повинні виходити з того, що Україна — це соціальна держава, завданнями якої на сьогодні є створення умов для забезпечення гідного життя та розвитку людини. Зміст і спрямованість соціальної політики зумовлюється необхідністю утвердження й забезпечення основних прав і свобод людини, їх гарантій, у тому числі і права на соціальне забезпечення, адже це право є невід'ємним, належним кожному, незалежно від волі держави.

Тому наразі постає низка теоретичних і практичних проблем щодо змін соціальної політики, в тому числі розширення договірної регулювання відносин у сфері соціального забезпечення громадян. Вирішення цієї проблеми можливе через розробку нових та удосконалення діючих організаційно-правових механізмів. Дієвими засобами, здатними забезпечити соціальну захищеність громадян, є фінансування державою соціальних програм та надання особі можливості забезпечення себе пенсією, коштами на випадок хвороби, а також права вибору тієї чи іншої соціальної послуги на ринку таких послуг. Водночас здійснення особою права на соціальне забезпечення обумовлене його правовими

межами, які проявляються у конкретизації конституційного права людини на соціальний захист у галузевому законодавстві та визначенні підстав і умов можливої поведінки людини, кількості матеріальних благ, які може вона отримати в разі настання соціального ризику. Економічні межі права на соціальне забезпечення встановлюються залежно від економічної забезпеченості держави, її фінансових можливостей та фінансових можливостей інших суб'єктів соціальної сфери.

Правове регулювання договірних відносин у сфері соціального забезпечення викликає численні дискусійні питання, яким присвячені праці таких учених, як: А. В. Баркова, Н. Б. Болотіної, А. А. Бурцевої, Я. С. Грішиної, Л. М. Зілковської, А. М. Лушнікова, М. В. Лушнікової, І. В. Оклей, С. М. Прилипка, П. Д. Пилипенка, С. М. Сивак, І. М. Сироти, Б. І. Сташківа, Г. В. Татаренко, Н. М. Тарусіної, О. Г. Чутчевої, Є. Г. Шаблової, І. С. Ярошенко, О. М. Ярошенка та ін.

У сучасних умовах державна правова модель соціальної політики потребує реформування у зв'язку з тим, що нездатна ліквідувати дисбаланс між зобов'язаннями держави та соціально-майновими потребами громадян [1, с. 3]. Досягнення балансу інтересів держави й особи у сфері соціального забезпечення є можливим у разі розширення спектру договірного регулювання відносин у сфері соціального забезпечення та належного нормативного врегулювання його механізмів.

Договірне регулювання відносин у сфері соціального забезпечення з урахуванням специфіки методу правового регулювання цієї галузі права є самостійним рівнем правового регулювання, адже є цілеспрямованою діяльністю уповноважених законодавством суб'єктів, що здійснюється на загальнодержавному (міжнародні договори та угоди у сфері соціального забезпечення, підписані та ратифіковані у встановленому законом порядку), локальному (колективні договори, індивідуальні трудові договори) та індивідуально-договірному (договір про надання соціального обслуговування) рівнях.

З оновленням цивільного законодавства та трансформацією відносин у сфері соціального забезпечення приватноправові відносини з їх диспозитивністю, свободою договору, юридичною рівністю та самостійною майновою відповідальністю суб'єктів відносин поступово проникають у такі сфери суспільного життя, регулювання яких раніше було виключно в основному публічно-правовим, зокрема і у сферу соціального забезпечення громадян. Метод права соціального забезпечення юридично закріплює за суб'єктом право вільного волевиявлення й ініціативи у встановленні правовідносин соціального забезпечення будь-якого виду при наявності підстав і умов, передбачених законом. Особливостями цього методу є поєднання централізованого, регіонального та локального регулювання — при збереженні централізованого як основного способу і визначення того, що держава і в умовах запровадження загальнообов'язкового соціального страхування є основним суб'єктом соціального забезпечення; наявність нормативних та договірних засобів впливу, тобто особливе поєднання імперативних та диспозитивних елементів у правовому регулюванні; специфічність правового статусу суб'єктів правовідносин із соціального забезпечення (наявність у них значних повноважень), обумовленість виникнення, зміни і припинення цих правовідносин певними юридичними фактами-подіями (страховими чи соціальними ризиками); необхідність волевиявлення особи на здійснення свого права на соціальне забезпечення і рішення уповноваженого органу про надання особі цього права; специфічність правового статусу суб'єктів правовідносин з соціального забезпечення, наявність у них значних повноважень, відсутність субординації і підпорядкування стосовно один одного; поєднання різноманітних джерел фінансування соціального забезпечення за рахунок державного бюджету, обов'язкових страхових внесків, коштів органів місцевого самоврядування, підприємств та інших не заборонених державою джерел [2, с. 138–139]. Зміни методу соціального забезпечення розпочалися ще у 1993 році з розробкою Міністерством праці України Концепції соціального забезпечення населення України [3], в якій вперше була запропонована комплексна програма реформи національної системи соціального забезпечення. Ця концепція не лише стала основою для прийняття Основ загальнообов'язкового державного соціального страхування [4] у 1998 році, але й

врахувала перехід держави до ринкової економіки, оскільки існуючі механізми системи соціального захисту себе вичерпали та обумовили такі негативні тенденції, як зростання заборгованості по соціальних виплатах, нецільове використання страхових коштів та невідповідність форм управління фондами існуючій системі формування коштів. Також вона встановила диференційований підхід до різних соціально-демографічних груп населення, визначила перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами, громадянами. Водночас ця концепція не є законодавчим актом і відсутнє нормативне регулювання, що визначає механізм її реалізації.

Протягом тривалого періоду існування права соціального забезпечення як самостійної галузі її правові норми завжди мали переважно імперативний характер. Розширення диспозитивності у правовому регулюванні відносин у сфері соціального забезпечення знайшли своє відображення в тому, що держава шляхом прийняття відповідного законодавства надала можливість визначати додаткові заходи з соціального забезпечення через систему колективних договорів та через індивідуально-договірне регулювання (додаткове пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, додаткові виплати сім'ям з дітьми). Такий перерозподіл сфери правового регулювання між галузями права, на думку Т. В. Поленіної, може бути пов'язано також з відновленням і розвитком комплексних міжгалузевих "прикордонних" інститутів, що утворюються на стику суміжних, однорідних галузей права. "Прикордонні" інститути характеризуються наявністю рухомого предметно-регулятивного зв'язку між нормами галузей права, що утворюють такий інститут. Найчастіше весь цей зв'язок проявляється в тому, що на предмет однієї галузі права накладаються деякі елементи методу правового регулювання іншої галузі [5, с. 7], що наразі є певною тенденцією у відносинах з соціального забезпечення. Тому така визначальна ознака методу правового регулювання, як недоговірний характер встановлення прав та обов'язків суб'єктів, поступово втрачає свою універсальність, адже окремі види послуг надаються на договірній основі [6, с. 31–32]. Водночас І. М. Сирота [7, с. 15–16] застерігає, що права та обов'язки суб'єктів правовідносин встановлені законом і не можуть змінюватись за угодою сторін. Переважно уповноважені державні органи, які призначають забезпечення, тільки застосовують норми права. У таких правовідносинах суб'єкти є рівними у здійсненні їх прав та обов'язків, тому що між ними не встановлюються відносини влади та підпорядкування. Рівність проявляється у виконанні волі законодавчої влади, яка за допомогою правового регулювання прагне досягти певної мети. Відповідно додатковими ознаками методу права соціального забезпечення, що виражають його специфіку в сучасних умовах, виступають характер підстав виникнення, зміни, припинення правовідносин (юридичні факти); характер загального юридичного положення суб'єктів (правовий статус); характер юридичних заходів дії, тобто юридичних засобів, що забезпечують виконання обов'язків (санкції).

Для методу права соціального забезпечення на сьогодні характерна така ознака, як диспозитивність, тобто особливе поєднання (компонування) юридичних прийомів та способів (заборон, вельнь, дозволів та матеріальних надань) на соціально-забезпечувальні відносини, яке (поєднання) забезпечує здійснення безплатного, безеквівалентного розподілу матеріальних благ і послуг з фондів соціального забезпечення на справедливій основі, без застосування договірних начал, на принципах загальності, єдності та диференціації умов забезпечення, всебічності, високого рівня життєзабезпечення самими трудящими через органи державного управління та громадські організації [8, с. 130]. Законодавство передбачає активну участь громадян у формуванні свого майбутнього залежно від трудового внеску, а також від сплати обов'язкових страхових внесків [9].

Україна з перших років незалежності прагне законодавчо врегулювати та встановити гарантії соціального забезпечення для різних категорій громадян, створити таку правову систему, яка б відповідала міжнародним принципам і нормам. Політика України у сфері соціального забезпечення формується, в першу чергу, на законодавчому рівні. За роки незалежності України правове забезпечення цієї сфери регулюється більше,

ніж двомастами нормативно-правовими актами [10, с. 357]. Конституція України [11] визначила право громадян на соціальний захист, яке гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ, організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення (ст. 46). Соціальні виплати мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Для реалізації положень Конституції необхідно було змінювати існуючу на той час систему соціального захисту.

Одним із базових нормативних актів, що визначив недержавне пенсійне забезпечення, стало законодавство про страхування, яке віднесло пенсійне страхування до добровільного страхування життя за договорами (ст.ст. 15, 16 Закону) [12]. З 1998 року відбулося реформування системи пенсійного страхування шляхом впровадження трирівневої системи пенсійного страхування, хоча лише у 2003 році були прийняті відповідні закони [9]. Також поступово формуються правові засади укладення договорів соціального сприяння за участі осіб, які потребують соціального забезпечення [1, с. 35].

Договірне регулювання відносин у сфері соціального забезпечення не лише дозволяє додатково врегулювати окремі групи суспільних відносин, але й сприяє особі у здійсненні її права на соціальне забезпечення на визначених за взаємною згодою договірних засадах. Аналіз чинного законодавства дозволяє виділяти договори про соціальне забезпечення, що регулюються нормами законодавства у сфері соціального забезпечення та договори про соціальне забезпечення, що регулюються нормами цивільного, сімейного чи господарського законодавства. Більшість договорів є взаємними та укладаються у простій письмовій формі. Першу групу договорів у сфері соціального забезпечення складають договори, якими гарантовано надання соціального забезпечення особі, що його потребує. Зокрема договір про надання соціального обслуговування одиноким непрацездатним громадянам [13] укладається між відповідним центром соціального обслуговування одиноких та непрацездатних громадян в особі посадової особи органу та особою, що потребує соціального обслуговування (догляд та допомоги). Договір має містити перелік соціальних послуг, що формується на основі даних карти індивідуальних потреб громадянина у соціальному обслуговуванні, та вказівку на періодичність їх надання, строк дії договору та порядок оплати, у разі надання центром платних послуг. Договір деталізує перелік прав, обов'язків та взаємну відповідальність сторін. Укладається у простій письмовій формі та набирає чинності з дати, зазначеної у договорі, що, як правило, збігається з моментом підписання. Договір про надання соціальних послуг мультидисциплінарною командою за формою, сторонами та основними положеннями договору аналогічний попередньо характеризованому договору. Його особливістю є застосування мультидисциплінарного підходу до надання соціальних послуг, що забезпечує їх комплексність та ефективність [14]. Згідно з договором мультидисциплінарна команда у складі не менше трьох осіб (соціального робітника, психолога, юрисконсульта) надає комплекс платних та безвідплатних соціальних послуг, залежно від індивідуальних потреб особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах і потребує сторонньої допомоги. Термін надання соціальних послуг, а отже, і термін дії договору, визначається індивідуально для кожної особи і продовжується до того часу, поки наявна потреба особи в їх отриманні.

Законодавство допускає добровільне соціальне страхування для визначеного кола осіб (ст. 10 Закону) [15]. Так, договір про добровільне страхування від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання укладається між Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в особі уповноваженого представника (посадової особи Фонду) та особою, що бажає взяти участь у системі страхування від нещасних випадків добровільно (священнослужителі, церковнослужителі, особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах, та особи, які забезпечують себе роботою самостійно — займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності, члени фермерського господарства) (ст. 11) [16].

Істотними умовами договору є права, обов'язки та відповідальність сторін; порядок сплати страхових внесків; порядок призначення, перерахування та проведення страхових виплат застрахованій особі; термін дії та порядок розірвання договору. Договір набуває чинності з моменту його підписання і діє протягом строку вказаного у договорі. Допускається дострокове його розірвання на вимогу кожної зі сторін у разі порушення його умов, а також за взаємною згодою.

Договір про добровільне страхування від тимчасової непрацездатності укладається між територіальним органом Державної фіскальної служби України та особою, яка бажає брати добровільно участь у системі страхування від тимчасової непрацездатності. Договір повинен містити відомості про особу, що вноситься до системи персоналізованого обліку, термін дії договору, розмір та порядок сплати страхових внесків, умови набуття застрахованою особою права на виплати, умови розірвання договору, права та обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору, інші умови за згодою сторін або передбачені типовим договором про добровільну участь, що не суперечать чинному законодавству. Крім того, договором про добровільну участь може бути передбачена одноразова сплата застрахованою особою страхових внесків за попередні періоди. Договір набирає чинності з дня його підписання. Законодавством передбачений виключний перелік випадків його дострокового розірвання на вимогу однієї із сторін.

До договору, який може бути укладено на визначених законодавством умовах, також можна віднести пенсійний контракт. Сьогодні він не укладається через незапровадження накопичувального рівня в системі пенсійного забезпечення. Пенсійний контракт є договором між пенсійним фондом та його вкладником, який укладається від імені пенсійного фонду його адміністратором та згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника або декількох учасників фонду за рахунок пенсійних внесків такого вкладника й укладається у письмовій формі. Істотними умовами контракту є дані паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця вкладника фонду та реєстраційний номер його облікової картки платника; посилання на обрану вкладником фонду пенсійну схему; строк дії пенсійного контракту, умови його зміни та розірвання; порядок розрахунків між пенсійним фондом та учасником фонду у разі дострокового розірвання пенсійного контракту або ліквідації пенсійного фонду; права, обов'язки, відповідальність сторін та порядок розв'язання спорів; розмір пенсійних внесків та умови його зміни (У контракті також можуть бути зазначені інші умови за згодою сторін. Пенсійний контракт повинен відповідати положенням статуту пенсійного фонду, що є його стороною. Вкладник фонду, який є учасником фонду, має право в односторонньому порядку розірвати пенсійний контракт, який укладено з ним особисто, або вимагати зміни його умов); договір з накопичувальним пенсійним фондом. Укладенню договору передують конкурс з обрання компаній з управління активами, радника з інвестиційних питань, зберігача й аудитора Накопичувального фонду, за результатами якого виконавча дирекція Пенсійного фонду укладає в письмовій формі договори з його переможцями. Істотними умовами договору є повна назва та місцезнаходження (юридична адреса) договірних сторін, предмет договору, права та обов'язки сторін, застереження щодо конфіденційності, порядок надання звітності та інформації, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору та порушення конфіденційності, строк дії договору, розмір оплати послуг, порядок зміни умов договору, умови дострокового припинення договору. Законодавством передбачені особливості договорів з компанією з управління активами та зберігачами, невід'ємними додатками яких мають бути основні напрями інвестиційної політики і витяг з нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду. Договори можуть містити за згодою сторін й інші умови, які не суперечать законодавству [9].

Другу групу договорів, які укладаються у сфері соціального забезпечення, складають договори, механізм укладення яких визначено цивільним та сімейним законодавством. Метою цих договорів не є безпосереднє надання соціального забезпечення,

але не виключено, що вони можуть чи повинні його отримати саме завдяки такому договору.

Договір про провадження волонтерської діяльності [17] укладається у письмовій формі, за участі волонтерської організації забезпечує залучення волонтерів для надання ними волонтерської допомоги шляхом укладання з ними договорів про провадження волонтерської діяльності. За вказаним договором волонтер зобов'язується за завданням волонтерської організації особисто безвідплатно надавати волонтерську допомогу її отримувачам протягом установленого в договорі строку, а волонтерська організація зобов'язується надати волонтеру можливість здійснювати діяльність та відшкодувати йому витрати, пов'язані з виконанням договору. Істотними умовами договору є права та обов'язки сторін; строк дії договору та порядок відшкодування витрат на виконання умов договору.

Договір про благодійну діяльність для збору коштів [18] укладається між благодійною організацією та особою, яка здійснюють публічний збір благодійних пожертв на користь благодійної організації від власного імені або від імені чи на користь інших бенефіціарів (крім благодійних організацій) у письмовій формі. Істотними умовами угоди публічного збору благодійних пожертв на користь благодійної організації є мета, місце і строк збору коштів, порядок їх використання, порядок загального доступу до фінансових звітів благодійної організації та відповідальність сторін у разі порушення контракту (договору) або порядку використання пожертв. Деякі інші істотні умови законодавець виділяє у контракті, що передбачає збір коштів на користь чи від імені бенефіціарів, а саме мета, місце і строк збору коштів, порядок їх цільового використання, обліку та звітності, а також відповідальність особи, яка здійснює публічний збір благодійних пожертв, перед бенефіціаром і благодійниками у разі порушення контракту (договору) або порядку використання таких пожертв. Дія договору припиняється у разі закінчення строку його дію або на вимогу однієї із сторін договору). Договір пожертви укладається відповідно до загальних вимог до договорів такого роду, регламентованих Цивільним кодексом України, та специфічних особливостей, деталізованих Законом України "Про благодійну діяльність та благодійні організації". Сторонами договору пожертви є благодійник (уповноважена особа) та бенефіціар (одержувач пожертви). Істотними умовами договору є опис програми надання благодійної допомоги, на виконання якої реалізовується пожертва; сума коштів або майно та його вартість, які благодійник зобов'язується перерахувати (надати) одержувачу; завдання та мета використання об'єкта пожертви; порядок звітності про цільове використання об'єкта пожертви; взаємні права та обов'язки сторін; порядок вирішення спорів. Порядок набуття чинності та припинення дії договору встановлюється за взаємною згодою сторін. Законодавством передбачено обов'язкову письмову форму договору пожертви. За згодою сторін у тексті договору може бути обумовлена вимога також і щодо обов'язкової письмової форми будь-яких документів, пов'язаних із його виконанням. У разі, якщо предметом договору виступає нерухоме майно — договір підлягає нотаріальному посвідченню. Договір про благодійну пожертву валютних цінностей не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню (ч. 1 ст. 6 Закону) [18], що, в свою чергу, суперечить положенням Цивільного кодексу України, яким передбачено, що договір дарування (пожертви) валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню (ч. 5 ст. 719 ЦК України) [19]. Така колізія правових норм зумовлює необхідність внесення змін до законодавства шляхом приведення у відповідність положень відповідних законодавчих актів, з метою забезпечення аналогічного правового регулювання однорідних суспільних відносин.

Спадковий договір для благодійної діяльності укладається у письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України [18]. Його сторонами договору є відчужувач (власник майна, що є предметом спадкового договору) та набувач — бенефіціар (одержувач благодійної допомоги відповідно до Програми її надання). Істотною умовою

договору є його предмет, яким виступає майно відчужувача. Також договір містить вказівку на взаємні права, обов'язки та відповідальність сторін у разі невиконання його приписів. Контроль за виконанням спадкового договору (відповідно до завдань та мети програми благодійної діяльності, на виконання якої було укладено договір) покладається на уповноважену відчужувачем особу, інакше — контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини).

Так, договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї [20] укладається між районною держадміністрацією, або виконавчим комітетом міської ради (міст обласного значення) та прийомними батьками. Договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання укладається на підставі відповідного рішення вищевказаного органу про утворення прийомної сім'ї. Істотними умовами договору є відомості про осіб (прийомних батьків), взаємні зобов'язання та відповідальність сторін; порядок припинення дії договору та порядок оскарження невиконання його приписів. Дію договору може бути припинено за згодою сторін. Дія договору також припиняється у разі виникнення в прийомній сім'ї несприятливих умов для виховання дітей та спільного проживання (важка хвороба прийомних батьків, зміна їх сімейного стану, відсутність взаєморозуміння батьків з дітьми, конфліктні стосунки дітей), невиконання прийомними батьками обов'язків щодо належного виховання, розвитку та утримання дітей, порушення схеми антиретровірусної терапії дитини, повернення дітей рідним батькам (опікуну, піклувальнику, усиновителю), досягнення дитиною повноліття, досягнення батьками пенсійного віку, за згодою сторін та з інших причин, передбачених договором. Контроль за виконанням договору, а також за умовами проживання, виховання прийомних дітей здійснюють місцеві служби у справах дітей і органи опіки та піклування.

Угода про організацію дитячого будинку сімейного типу [21] укладається між районною держадміністрацією або виконавчим комітетом міської ради (міст обласного значення) та батьками-вихователями. Угода укладається на підставі рішення вищевказаного органу про створення дитячого будинку сімейного типу, прийнятого на підставі заяви осіб або особи, які виявили бажання створити такий будинок, з урахуванням результатів навчання, подання відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і висновку служби у справах дітей про наявність умов для його створення. Істотними умовами договору є відомості про осіб (батьків-вихователів), взаємні зобов'язання та відповідальність сторін, порядок припинення дії договору та порядок оскарження невиконання його приписів. Угода набирає чинності з дня її підписання. Може бути припинена за згодою сторін. Дія угоди також припиняється у разі, коли в дитячому будинку сімейного типу виникають несприятливі умови для виховання та спільного проживання дітей (важка хвороба батьків-вихователів, відсутність взаєморозуміння з дітьми, конфліктні стосунки між дітьми, невиконання батьками-вихователями обов'язків щодо належного виховання, розвитку та утримання дітей), повернення вихованців рідним батькам (опікуну, піклувальнику, усиновителю), досягнення дитиною повноліття, за згодою сторін, з інших причин, передбачених угодою, та за рішенням суду. Завдяки вищезгаданим угодам діти отримують соціальні послуги, а їх батьки відповідне грошове забезпечення [22].

Договір про патронат укладається органом опіки і піклування з патронатним вихователем щодо виховання дитини, яка є сиротою або позбавлена батьківського піклування до досягнення нею повноліття за визначену плату (ст. 252 Сімейного кодексу України) [23], є відплатним, двостороннім правочином. Сторонами договору є орган опіки та піклування та патронатний вихователю. На передачу дитини у сім'ю останнього потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити. Договір про патронат покладає на патронатного вихователя обов'язок виховувати й утримувати дитину у своїй сім'ї, захищати її права та інтереси як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень. Істотною умовою договору є визначення розміру плати за виконання своїх обов'язків патронатним вихователем, що встановлюється за домовленістю з органом опіки та піклування. Відповідальність за неналежне виконання

договору, його порядок розірвання визначається сторонами. Строк дії договору обумовлений моментом досягнення дитиною повноліття і припиняється у разі досягнення нею 18-річного віку. Окрім того, дострокове розірвання договору про патронатне утримання дитини може відбутись як за згодою сторін, так і за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін).

Договір соціального супроводу [24] укладається між районним, міським, районним у місті центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і сім'єю (особою), що перебуває у складних життєвих обставинах та потребує здійснення соціального супроводу. Договір укладається на підставі відповідного наказу керівника центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у письмовій формі. Залежно від виду соціальних послуг, що надаватимуться під час здійснення соціального супроводу, договір може бути як безвідплатним, так і відплатним. Істотними умовами договору є обсяг і зміст соціальних послуг, які надаватимуться, права та обов'язки членів сім'ї (особи), відповідальність сторін у разі порушення умов договору, умови припинення надання соціальних послуг та строк дії договору.

Договір найму соціального житла [25] укладається між власником житла (орган місцевого самоврядування) та особою, які відповідно до законодавства визнана такою, що потребує соціального захисту та має право на отримання соціального житла на підставі відповідного рішення органу місцевого самоврядування про надання у користування наймачеві житла і діє до моменту виникнення обставин, за яких наймач соціального житла втрачає право на користування таким житлом. Предметом договору можуть бути придатні для постійного проживання квартири, будинки, їх частини, інше ізольоване помешкання, що належать наймодавцю на праві власності. Договір є взаємним та безвідплатним. У договорі обов'язково зазначається детальний опис об'єкта найму, особи, які проживатимуть разом із наймачем та вичерпний перелік підстав для припинення дії такого договору. Договір може бути розірваний на вимогу наймача. На вимогу наймодавця договір найму соціального житла може бути розірваний лише за рішенням суду.

Договір на виконання соціального замовлення укладається між замовником соціальних послуг (орган виконавчої влади чи місцевого самоврядування або їх структурний підрозділ) та виконавцем соціального замовлення (некомерційна організація) [26] на конкурсній основі на виконання соціальної програми. Істотними умовами договору є відомості про сторони, що укладають соціальний контракт, мета соціального замовлення, права та взаємні зобов'язання сторін, механізм вирішення спорів, порядок та терміни виконання виконавцем соціального контракту, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов соціального контракту. До договору додається календарний план виконання робіт, бюджет соціального проекту за контрактом з пояснювальною запискою. Договір укладається у письмовій формі, є взаємним та відплатним).

Договір аутсорсингу укладається між компанією-аутсорсером (провайдером), яка надає послуги з аутсорсингу та компанією-замовником (клієнтом, користувачем) таких послуг. Договір аутсорсингу укладається у письмовій формі. Істотними умовами договору є предмет (кількість та кваліфікація персоналу), плата (розмір, строки оплати, порядок оплати), строк дії договору, відповідальність сторін. Правова конструкція відносин аутсорсингу складається з двох договорів: цивільного — між аутсорсером та замовником як суб'єктами господарювання; трудового — між запозиченим працівником та аутсорсером. Послуга з надання персоналу — це господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент абонерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених угодою функцій (п.п. 14.1.183 ст. 14 Податкового кодексу України) [27]. Така угода може передбачати укладення зазначеними фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені. Інші умови надання персоналу (у тому числі винагорода особи, що надає послугу) визначаються угодою сторін. Згідно з ч. 2 ст. 628 Цивільного кодексу України [19]

сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору. Цивільний договір між компанією-замовником і компанією-провайдером (аутсорсером) за своєю суттю є договором підяду на виконання послуг з надання персоналу, а його сторонами є суб'єкти господарювання. Договір є взаємним, консенсуальним — вважається укладеним з моменту, коли сторони досягли згоди з усіх істотних умов. Між провайдером і працівником укладається трудовий договір, за яким компанія-провайдер виступає формальним роботодавцем і виконує обов'язки, пов'язані з нарахуванням і сплатою заробітної плати, податків і єдиного соціального внеску, веденням кадрового діловодства тощо. Запозичений працівник виконує свою трудову функцію за місцем знаходження компанії-замовника, яка є фактичним роботодавцем щодо нього [28, с. 164]. Однак не визначено в законодавстві суб'єкта, який проводитиме страхові виплати такому працівнику, який отримав ушкодження здоров'я у зв'язку з нещасним випадком на виробництві.

Договір добровільного страхування укладається між страховиком, який має право здійснювати страхову діяльність та юридичною або фізичною особою [12]. Договір є взаємним, консенсуальним, відплатним. Укладається у письмовій формі. Його істотні умови залежать від його об'єкта відповідно до видів страхування, регламентованих Характеристиками та класифікаційними ознаками видів добровільного страхування. Незалежно від виду страхування у договорі має бути зазначено об'єкт страхування, страховий випадок, розмір страхової плати, порядок виплати та розмір страхової виплати, у разі настання страхового випадку, строк договору, порядок зміни і припинення дії договору, причини відмови у страховій виплаті, права та обов'язки сторін і відповідальності за невиконання або неналежне виконання умов договору. Сторони вправі за взаємним погодженням доповнити перелік умов договору страхування. Законодавство визначає доцільність укладення договорів про страхування для окремих категорій, зокрема волонтерів (ч. 3 ст. 9 Закону) [17], спортсменів [29], працівники ветеринарної медицини (ч. 7, ст. 102 Закону) [30], донорів (ч. 4 ст. 8 Закону) [31], медичних працівників [32], але не завжди врегулює порядок укладення такого договору підзаконними нормативними актами. Договори укладаються у письмовій формі. Вони є взаємними, консенсуальними та відплатними.

Відповідно до ст.ст. 626, 627 ЦК України законодавство гарантує право укладати договори, що не передбачені законодавством, але такі, що йому не суперечать. Тому ми підтримуємо наявну позицію про те, що проблема правового регулювання договорів про надання соціальних послуг обов'язково повинна віднайти місце в системі договорів, не дивлячись на те, що на сьогодні їх правове регулювання не передбачене ЦК України, а відбувається розгалуженою системою нормативних актів або ж віддається на розсуд сторін, які їх укладають [33, с. 158], так як такі договірні відносини також характеризуються диспозитивністю, свободою договору, юридичною рівністю та самостійною майновою відповідальністю суб'єктів відносин.

На сьогодні в Україні наявні такі компоненти системи договірної регулювання відносин у сфері соціального забезпечення, як система законодавства, яка закріплює статус осіб, що потребують соціального забезпечення, та визначає механізми їх вступу особисто або через уповноважену особу, зокрема і через представника у відносини з визначеними законодавством та договором суб'єктами щодо отримання відповідного виду соціального забезпечення негайно чи в перспективі, одноразово чи протягом певного періоду та система органів і служб, що уповноважені на укладення чи контроль за виконанням укладених договорів, про що засвідчує вищезазначений аналіз окремих договорів. Ці договірні відносини характеризуються диспозитивністю, свободою договору, юридичною рівністю та самостійною майновою відповідальністю суб'єктів відносин. Саме договірне регулювання відносин у сфері соціального забезпечення не лише дозволяє додатково врегулювати певну групу суспільних відносин, але й сприяє особі у здійсненні

її права на соціальне забезпечення на відповідних, визначених за взаємною згодою договірних засадах.

Список використаних джерел

1. Барков, А. В. Цивилистическая концепция правового регулирования рынка социальных услуг [Текст] : монограф. / А. В. Барков. — М. : Юрист, 2008. — 494 с.
2. Прилипко, С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення [Текст] / С. М. Прилипко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х. : Берека-Нова, 2006. — 260 с.
3. Концепція соціального забезпечення населення України, затв. постановою Верховної Ради України від 23.12.1993 р. № 3758-ХІІ [Текст] // Урядовий кур'єр. — 1994. — № 13. — 22 січня.
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР [Текст] // ВВР. — 1998. — № 23. — Ст. 121.
5. Поленина, С. В. Взаимодействие системы права и системы законодательства в современной России [Текст] / С. В. Поленина // Государство и право. — 1999. — № 9. — С. 6–12.
6. Мачульская, Е. Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития [Текст] / Е. Е. Мачульская. — М. : Международный центр финансово-экономического развития, 2000. — 144 с.
7. Сирота, И. М. Право социального обеспечения в Украине [Текст] / И. М. Сирота. — Х. : Одиссей, 2000. — 384 с.
8. Иванова, Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР [Текст] / Р. И. Иванова. — М. : Юрид. лит, 1986. — 176 с.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-ІV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 49. — Ст. 376.
10. Прилипко, С. М. Систематизація законодавства про соціальний захист [Текст] / С. М. Прилипко // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики : матеріали міжн. наук.-практ. конференції. — К., 1999. — С. 357–360.
11. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 142.
12. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 18. — Ст. 78.
13. Про затвердження форм документів, необхідних при оформленні на обслуговування у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) форми договору про надання соціального обслуговування, затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 10.06.2010 р. № 135 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0466-10>.
14. Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26.12.2011 р. № 568 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12>.
15. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
16. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-ХІV [Текст] // ВВР. — 1999. — № 46–47. — Ст. 403.
17. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-V [Текст] // ВВР. — 2011. — № 42. — Ст. 435.
18. Про благодійну діяльність та благодійні організації Закон України : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI [Текст] // ВВР. — 2013. — № 25. — Ст. 252.
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV [Текст] // ВВР. — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.
20. Положення про прийомну сім'ю, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 565 [Текст] // ОВУ. — 2002. — № 18. — Ст. 926.

21. Положення про дитячий будинок сімейного типу, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564 [Текст] // ОВУ. — 2002. — № 18. — Ст. 925.
22. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною" у 2007 році, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 81 [Текст] // ОВУ. — 2007. — № 8. — Ст. 293.
23. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Текст] // ВВР. — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.
24. Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 896 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-п>.
25. Про житловий фонд соціального призначення : Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV [Текст] // ВВР. — 2006. — № 19-20. — Ст. 159.
26. Порядок здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2013 р. № 324 [Текст] // Урядовий кур'єр. — 2013. — № 89. — 22 травня.
27. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 92. — Том 1. — Стор. 9. — Ст. 3248.
28. *Кохан, В. П.* Аутсорсинг і договори, що його опосередковують [Текст] / В. П. Кохан // Державне будівництво і місцеве самоврядування. — 2013. — Вип. 26. — С. 159-174.
29. Про затвердження порядку та умов обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.1995 р. № 378 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/378-95-п>.
30. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII, у ред. Закону від 16.11.2006 р. № 361-V [Текст] // ВВР. — 1992. — № 36. — Ст. 531; 2007. — № 5-6. — Ст. 53.
31. Про донорство крові та її компонентів : Закон України від 23.06.1995 р. № 239/95-ВР [Текст] // ВВР. — 1995. — № 23. — Ст. 183.
32. Про затвердження Порядку та умов обов'язкового страхування медичних працівників та інших осіб на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції, і переліку категорій медичних працівників та інших осіб, які підлягають обов'язковому страхуванню на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними професійних обов'язків, а також на випадок настання у зв'язку з цим інвалідності або смерті від захворювань, зумовлених розвитком ВІЛ-інфекції, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.1998 р. № 1642 [Текст] // ОВУ. — 1998. — № 42. — Ст. 23.
33. *Телестакова, А. А.* Система договорів про надання послуг в цивільному праві України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Телестакова Арменуї Абриківна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2008. — 204 арк.

Надійшла до редакції 28.11.2014

Чудык-Белюсова Н. И. Гражданско-правовой договор в системе социального обеспечения Украины

Исследуется проблема внедрения договорных механизмов регулирования отношений в сфере социального обеспечения. Проанализировано действующее законодательство, исследованы основания и порядок заключения договоров в сфере социального обеспечения. Установлено, что порядок заключения договоров в сфере социального обеспечения урегулирован нормами законодательства о социальном обеспечении, хозяйственным, гражданским и семейным законодательством. Доказано, что в зависимости от цели подписания договора среди договоров в сфере социального обеспечения следует выделять договоры, целью заключения которых является обеспечение предоставления социального обеспечения нуждающемуся лицу, и договоры, целью заключения которых не является непосредственное предоставление социального обеспечения, но не исключено, что его можно получить благодаря заключенному договору. На основе проведенного исследования определены положительные черты введения договоров в сфере социального обеспечения, установлен порядок заключения договоров в сфере социального обеспечения по методу правового регулирования отношений в сфере социального обеспечения. Договорное регулирование отношений в сфере социального обеспечения позволяет дополнительно урегулировать определенную группу общественных отношений и определяет режим благоприятствования лицу в реализации его права на социальное обеспечение на соответствующих, определенных по взаимному согласию началах.

Ключевые слова: договорное регулирование, социальное обеспечение, договор, договорные отношения, договор о социальном обеспечении.

Chudyk-Bilousova, N. I. Civil Contract in the Social Security System of Ukraine

The problem of implementation of treaty mechanisms in the regulation of relations in the field of social security is researched. Analysis of the current legislation, the grounds and the procedure for the conclusion of agreements in the field of social security has been made. It is defined that the procedure for the conclusion of agreements in the field of social security is regulated by the legislation on social security, economic, civil and family law. It was proved that depending on the purpose of agreement among agreements in the sphere of social security is necessary to relieve agreements where the purpose for their conclusion is to guarantee the provision of social security to a person that requires it and agreements, the purpose of which is not the direct provision of social security, but it is possible that it can be obtained thanks to the concluded agreement. Based on the conducted research, the positive features of the implementation of agreements in the field of social security have been identified; the procedure for the conclusion of agreements in the field of social security under the Ukrainian legislation has been outlined. It is identified and grounded that the expediency of implementation of contract method of legal regulation of relations in the field of social security. Contractual regulation of relations in the sphere of social security allows additionally regulate particular group of social relations and defines the mode of facilitating to the person in implementing its social security rights on the corresponding basis, defined by mutual agreement.

Keywords: contract regulation, contract, contractual relations, social security agreement.